

DOSYA NO : 121

Mustafa ÖZDEMİR¹ | UGSAM Araştırmacısı | NİSAN 2021

KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE KÜRESEL SATRANÇ : ABD VE RUSYA'NIN KARADENİZ REKABETİ²

Karadeniz bölgesi, sahip olduğu jeopolitik yapı itibarıyla dünyanın önemli stratejik bölgeleri arasında listenin en başlarında gelmektedir. Hem etrafındaki sulara ulaşım sağlama noktasında bir kavşak görevi görmesi (İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinden Akdeniz'e; Volga-Don Kanalı hattından Hazar'a; Kerç Boğazı'ndan Azak Denizi'ne; Ren-Tuna kanalı ile Kuzey Denizi'ne ve Main-Tuna kanalı üzerinden Baltık Denizi'ne) hem de önemli enerji yatakları arasında bulunması ve bu enerjinin Asya bölgesinden Avrupa'ya ulaştırılmasında enerji hatlarının büyük çoğunluğunun temel yolu olması sebebiyle önemine paha biçilemez. Karadeniz ve çevresinin bu kadar büyük değerlerle anımsanması bu sahayı her geçen gün küresel güçlerin ilgi odağı haline getirmektedir.

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'de yalnızca SSCB ve Türkiye'nin olması bölgede uzun süreli bir barışı mümkün kılmıştır. Sonrasında ise Karadeniz'e yönelik ilgi artmış, bölgesel düzen küresel bir etkide yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Sovyetlerin dağılmasının ertesinde Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin çoğalması,

¹ *Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler mustafa.ozdmr21@hotmail.com*

² *Bu çalışmada Karadeniz'deki küresel aktörlerin faaliyetlerine odaklanıldığından, Türkiye gibi bölgesel aktörler araştırmanın dışında tutulmuştur.*

dünyanın dört bir tarafının enerji, ulaşım ve iletişim ağlarıyla sarmalandığı küresel dönemde bölgenin jeopolitik öneminin büyük güçler tarafından fark edilmesi Karadeniz'deki tansiyonu her geçen gün arttırmaktadır. Karadeniz ve çevresi günümüzde başat güçlerin birbirleri ardınca hamle yaptıkları büyük bir satranç tahtasına dönüşmüştür.

Karadeniz'deki Küresel Aktörler

Bölgenin "Ev Sahibi" Olarak Rusya :

Rusya'nın tarihsel olarak Çar Rusya'sından miras aldığı "güneye/sıcak denizlere inme" stratejisi 17. yüzyıldan beri kendisini göstermektedir. Çar I. Petro döneminde başlayan bu mücadelede Karadeniz Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sı arasında asırlar sürececek bir çekişmeye sahne olmuştur. Hatta kimi zaman (Kırım Savaşında görüldüğü gibi) Karadeniz'e kıyısı olmayan İngiltere ve Fransa gibi dönemin küresel güçleri dahi bu rekabette yerlerini almışlardır.³

Rusya, kendisini SSCB'nin küresel mirasçısı olarak gördüğünden Karadeniz'deki hakimiyetini başka herhangi bir aktörle paylaşmak istememektedir. Bu nedenle de herhangi bir Batılı aktörün sahaya müdahil olmasından kaçınmaktadır. Ancak, Rusya'nın bu korkusu gerçekleşmiş, 1999 ve 2004 yıllarındaki NATO genişlemesi (Özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın NATO ve AB üyelikleri bu hususta önemlidir.) ile NATO bölgenin komşusu durumuna gelmiş ve Karadeniz'de askeri olarak varlığını göstermiştir. Bu tarihten itibaren ise bölgedeki tansiyon hiç düşmemiştir.⁴

Rusya, Karadeniz'in kendi ev sahası olduğunu öne sürmektedir.⁵ Ayrıca "yakın çevrenin güvenliği" adını verdiği strateji aracılığıyla bölgedeki ülkelere gerekli müdahaleler ile Karadeniz'deki askeri üstünlüğünü koruma amacındadır. Bu nedenle de Rusya Karadeniz'deki Filosunun bölgedeki en büyük Filo olmasına ayrı önem göstermektedir. 1997'de Ukrayna ile imzalanan Rus filosunun 25 yıl süreyle Sivastopol'da ikametine izin verilmesine yönelik anlaşma bu gayenin bir adımı niteliğindedir. İlerleyen süreçte bu anlaşma 2042'ye değin uzatılmıştır.⁶

Karşıt Aktörler : ABD ve NATO

Karadeniz'deki karşıt aktör grubu ise AB, ABD ve NATO'nun oluşturduğu bloktur. Karadeniz jeopolitiğinde bu üç güç birlikte hareket etmektedirler. Yukarıda da belirtildiği gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde AB ve NATO'daki yeni üyeliklerle başlayan genişlemeler, Batı Bloğunu da Karadeniz'e komşu kılmış ve buradaki gerilimlerde kendi çıkarlarını koruma için taraf olmaya mecbur bırakmıştır. ABD güdümünde hareket eden NATO aracılığıyla ABD de kendisini Rusya karşısında konumlandırmaya çalışmaktadır.⁷

³ Caferov, N. (2014). *Rusya'nın Deniz Stratejisi ve Karadeniz*. Okan Yeşilot (Ed.), *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış* içinde s. 140-141

⁴ Çalışkan, B. (2017). *Karadeniz'de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri*. İNSAMER Analiz 22

⁵ Akdemir, E. (2014). *Nato'nun Karadeniz Politikası*. *Karadeniz Araştırmaları*, 42, s. 6

⁶ Caferov, a.g.m. s. 145

⁷ Akdemir, a.g.m. s. 3

Karadeniz, Avrupa ve Asya arasında bir transit koridoru olması, enerji ulaşım ağlarının buradan dolanıyor olması, Hazar havzasındaki önemli enerji yataklarına yakın olması, Orta Asya ve Orta Doğu'ya bir geçiş kapısı olması... gibi pek çok nedenden ötürü ABD'nin ve NATO'nun özel ilgi alanındadır.⁸ Kasım 2010'da düzenlenen Lizbon Zirvesi'nde Karadeniz'in önemine özellikle vurgu yapılması NATO'nun Karadeniz'i gündemine aldığı bir işarettir.⁹ Bununla birlikte küresel egemen güç olma iddiasında olan ABD, siyasi anlamda kendisine tehdit olarak gördüğü Rusya'ya güneyden çevrelemek amacıyla bölgedeki varlığını sürdürmektedir. Aynı zamanda AB'nin enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını kırmakla birlikte bölgedeki enerji hatlarının güvenliğini sağlamak içinde Amerika bu sahadaki etkinliğini devam ettirmek konusunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir.¹⁰

ABD bölgede Batı karşıtı herhangi bir oluşumun, iktidarın ya da devletin varlığından hoşlanmamaktadır. Bu yüzden de Rusya'nın Karadeniz'i millileştirme çabalarına karşın ABD, bölgeyi Rusya'nın tekeline bırakmamak için "uluslararasılaştırma" stratejisi izlemektedir. Bölgedeki Batı yanlısı aktörleri çoğaltarak Rusya'nın buradaki nüfuzunu kırmayı amaçlamaktadır. ABD'nin bölgeye yönelik diğer stratejisi ise bu sahadaki askeri üsleri çoğaltmak olmaktadır.¹¹

⁸ Ünalı, A. N. & Oğuz, Ş. Karadeniz'de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5/7, s. 3. DOI: 10.31765/karen.584055

⁹ Akdemir, s. 3

¹⁰ Çelik, K. E. & Erol, M. S. (2018). Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye. Karadeniz Araştırmaları, XV/60 s. 109-115

¹¹ Erol, M. S. & Sertif, D. (2012). Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek. Gazi Akademik Bakış, 6 (11), 17-33.

Karadeniz Rekabetinin Krizlerle Dolu Süreci

Karadeniz jeopolitik sahasındaki ilk küresel çekişme Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin ardında gerçekleşmiştir. Bu iki ülkenin NATO'ya dahil olması Karadeniz'de de artık NATO'nun aktif olarak var olacağı anlamına gelmekteydi. ABD'nin doldurmasına gelen Gürcü Lider Shaakashvili, seçim döneminde verdiği toprak bütünlüğünü sağlama vadini yerine getirmek için Güney Osetya ve Abhazya'ya askeri harekât düzenlemeye kalkışmıştı. Ancak atmış olduğu bu adım Putin'in bölgeye aktif müdahalesi için gerekli meşruiyeti sağlamış oldu. Rus Barış Gücü Birliklerinin tehdit altında olduğu iddiası ile Putin, Güney Osetya'ya ve Abhazya'ya birliklerini göndererek beş günlük bir askeri operasyon başlatmış ve bu bölgelerin bağımsızlıklarını tanımıştır. Bu operasyon ile Rusya, NATO'nun Karadeniz sınırını genişletmesine karşın Karadeniz'deki kendi askeri konumunu güçlendirerek karşılık vermiştir. Bu müdahaleye yeterli sesi yükseltmeyen Batı bloğu, Rusya'nın ilerleyen yıllarda Karadeniz'de daha büyük hareketleri için cesaret aşılamıştır.¹² Bununla birlikte bu durum, bölgedeki diğer devletler için Rusya karşısında Batı'ya ne kadar güvenebileceği konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. Bu kriz Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel jeopolitik oyunlara ilk kez büyük çapta müdahil olduğu gelişmedir.

Gürcistan krizinden yalnızca altı sene sonra patlak veren Kırım'ın ilhakı meselesi Karadeniz'deki hali hazırda içinden çıkılmaz durumu daha da derinleştirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile yapılacak olan ortaklık anlaşmasını iptal ederek Rusya ile iş birliği yapmaya yanaşması Ukrayna'da geri dönülemez bir sürecin tetikleyicisi olmuştur. Kasım 2013'te Kiev'de başlayan muhalif protestolar ülke genelindeki tansiyonu hat safhalara çıkartmıştır.

¹² Ünalmiş Öğüz, a.g.m. s. 6

Bunun üzerine süreci iyi yönetemeyen Yanukoviç, Şubat 2014'te ülkeyi terk etmiştir. Bu durumu fırsat bilen Rusya, Kırım'a askeri müdahalede bulunmuş, Stratejik öneme sahip Sivastopol'daki deniz üssüne yerleşmiştir. Kırım Parlamentosu 16 Mart'ta bağımsızlığını, 21 Mart 2014 tarihinde ise Rusya'ya bağlandığını ilan etmiştir.¹³

Kırım'ın resmen Rusya'ya bağlanması bölgedeki tüm dengeleri alt üst etmiştir. Batı dünyası tek bir ağızdan bu ilhaki tanımadıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Tüm bu süreçlerde Rusya'nın başına buyruk tavırları bölgenin yegâne sahibinin kendisi olduğunu tüm dünyaya göstermiş ayrıca bölgedeki bir diğer cephe olan ABD ve NATO'ya Rusya'nın bu adımlarını engellemek adına ciddi önlemler alınması gerektiğini hissettirmiştir. Bu tarihten sonra NATO, bölgedeki irili ufaklı müttefiklerini korumak adına "Hazırlık Eylem Planı" adını verdiği bir dizi ciddi yapısal reformlara girişmiştir. Bu plan çerçevesinde Doğu Avrupa'daki askeri birlik ve tesislerin sayısı artırılmış, herhangi bir Rus saldırısına karşın ilk reaksiyonu gösterecek birlikler daha etkin bir yapıya büründürülmüş, NATO'nun özellikle Karadeniz'deki deniz kuvvetlerine ve devriye ekiplerine ayrı ihtimam gösterilmiştir.¹⁴

NATO'nun bu hamlelerine karşın Rusya ise bölgedeki askeri filosunu düzenli olarak artırmaya çalışmıştır. ABD'nin Avrupa Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım (EPAA) kapsamında Romanya'ya füzesavar sistemlerini konuşlandırması üzerine Rusya'nın Kaliningrad'a İskender füzelerini yerleşirmesi ve her iki tarafın da "Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması"ndan (INF) çekiliyor durumda olması Karadeniz'in olası bir nükleer rekabet sahası haline gelmesindeki endişeleri arttırmaktadır.

Sonuç

ABD'de Biden'in işbaşına gelmesi Amerika'nın Karadeniz'e yönelik stratejisinde önemli farklar oluşturabilir. Trump döneminde ihmal edilen Karadeniz bölgesinde Rusya ve Çin'in artan nüfuzunu kırmak Biden yönetimi için öncelik taşımaktadır. Aynı zamanda ABD'nin müttefiklerine karşı güvenini yeniden inşa etme çabaları Rusya'nın sınır komşusundaki ortaklarını incelemektedir.¹⁵ ABD'nin güdümlü füze destroyeri USS Donald Cook'un Karadeniz'e gönderilmesi bu çerçevede büyük önem taşımaktadır.

Karadeniz'de dolanan ABD destroyerine karşı Rusya'nın da gerekli adımları atması her geçen gün bir cadı kazanına dönüşen bölgedeki dengeleri şaşırtmamıştır. ABD gemisinin 25 Ocak'ta, Karadeniz'e ulaşması itibariyle Rusya Kırım kıyılarına "Bastion" isimi kıyı füze sistemlerini konuşlandırmıştır. Bununla birlikte Rus hava kuvvetlerine ait SU-30 ve SU-24 tipi savaş uçaklarının her gün ABD destroyerini yakın takibe alması ve hatta SU-24 uçağının ABD gemisinin yakınından alçak uçuş yapması¹⁶ Karadeniz'de olası yeni bir krizin kapıda olduğu ihtimallerini akla getirmektedir. Küresel güçler için yeni bir rekabet sahası olarak görülen ve yakın tarihinin krizler sarmalından ibaret olan Karadeniz'de muhtemel bir barışın yakın bir dönem için ihtimali pek mümkün görünmemektedir.

¹³ Ünalmiş, & Oğuz, s. 6-7

¹⁴ Ünalmiş, & Oğuz, s. 8-10

¹⁵ <https://cepa.org/inbox-a-black-sea-agenda-for-the-biden-administration/>

¹⁶ <https://www.milligazete.com.tr/haber/6336816/karadenizde-rus-abd-gerilimi-savas-ucagi-alcak-ucus-yapti>